

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

(12)

Michel Foucault: Το σχολείο ως φυλακή

(Τα σκοτεινά σημεία της σύγχρονης παιδαγωγικής)

- ΕΡΩΤΗΜΑ

Μήπως το σύγχρονο σχολείο μοιάζει με φυλακή;

• ΑΠΑΝΤΗΣΗ

- Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία άνθρωποι μάλλον θα απορρίψουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο
 - Οι μικρότεροι πιθανώς να το υιοθετήσουν
- Αισθάνονται το σχολείο ως ένα ψυχρό, αφιλόξενο και καταπιεστικό μέρος
- Το κατηγορούν για την κατάληξη (δηλ. την «κατάντια) του εκπαιδευτικού συστήματος / όχι για την διαχρονική του διαδρομή
- Φαντάζει- εκ πρώτης όψεως- ότι βελτίωσε θεαματικά τη θέση των παιδιών
 - δεν είναι πλέον έρμαιο στις επιθυμίες των ενηλίκων

- ΕΡΩΤΗΜΑ

Είναι άραγε η εξελικτική αυτή πορεία της παιδαγωγικής μέσα στο χρόνο τόσο προοδευτική και φιλελεύθερη όσο δείχνει;

- Θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε με τη βοήθεια του **Michel Foucault**

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ / ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Οι 3 βιογραφικές εκδοχές

Ποιος ήταν ο Michel Foucault;

Ακαδημαϊκή εκδοχή

- Γόνος σημαντικής οικογένειας της γαλλικής επαρχίας
- Εξαιρετικός / σχεδόν ιδιοφυής μαθητής της περίφημης Ecole Normale Supérieure
- Η διπλωματική του διατριβή αποτέλεσε αμέσως αντικείμενο κολακευτικών κριτικών
- Το 1966 δημοσίευσε το έργο «Οι λέξεις και τα πράγματα» που τον έκανε ιδιαίτερα δημοφιλή στους ακαδημαϊκούς κύκλους
- Λίγα χρόνια αργότερα εξελέγη καθηγητής στο σπουδαιότερο πανεπιστημιακό ίδρυμα της χώρας (College de France)
- Έκτοτε ταξίδεψε ανά τον κόσμο δίνοντας διαλέξεις και γράφοντας μελέτες που τον καθιέρωσαν ως την μεγαλύτερη φυσιογνωμία στον χώρο των κοινωνικών επιστημών

Ψυχαναλυτική εκδοχή

- Συναισθηματικά διαταραγμένος γιος ενός αυταρχικού θεραπευτή
- Ομοφυλόφιλος με τραυματικές εμπειρίες που τον οδήγησαν σε αυτοκτονικές απόπειρες κατά την περίοδο της Ecole Normale
- Βρισκόταν συνεχώς υπό ψυχιατρική παρακολούθηση
- Το τεράστιο μίσος του για την γαλλική κοινωνία τον οδήγησε συχνά σε περιθωριακούς προορισμούς του εξωτερικού στους οποίους όμως δεν μπόρεσε να βρει την απελευθέρωση που τόσο λαχταρούσε
- Παρά την τεράστια πνευματική επιτυχία που γνώρισε, έζησε αναζητώντας τις πιο ακραίες απολαύσεις οι οποίες περιελάμβαναν από ναρκωτικές ουσίες μέχρι σαδομαζοχιστικό σεξ
- Οι επιλογές αυτές τον οδήγησαν να πεθάνει πριν συμπληρώσει το 60^ο έτος της ηλικίας του, κτυπημένος από τον ιό του aids

Πολιτική εκδοχή

- Άτομο που αποζητούσε και υπεράσπιζε με πάθος την ανεξαρτησία και την ελευθερία όλων των ανθρώπων
- Η αποστροφή του για κάθε μορφή καταπίεσης αποτέλεσε σημείο αναφοράς στα έργα του
- Αντιμετωπίστηκε ως ήρωας σε μια σειρά κινήματα τα οποία αφορούσαν την αντι-ψυχιατρική, την σωφρονιστική αναθεώρηση και την απελευθέρωση των ομοφυλοφίλων

Χαρακτήρισε το πνευματικό του έργο ως μια «**εργαλειοθήκη**» με την οποία θα μπορούσε κανείς να «*βραχυκυκλώσει, να αποκλείσει ή να διαρρήξει τα «συστήματα εξουσίας»*» (Foucault, *Επιλογή από τα Dits et écrits*)

Η οπτική του Michel Foucault

- Ένα από τα ζητούμενα του γάλλου στοχαστή ήταν να δυναμιτίσει τα θεμέλια της απρόσκοπτης προόδου - ισχυριζόμενος ότι:
- «*Η εξουσία του λόγου είναι μια εξουσία αιμόφυρτη*» (Foucault, *Επιλογή από τα Dits et écrits*)
- «*Η λέξη “εξορθολογισμός” είναι επικίνδυνη*» (Foucault, *Η μικροφυσική της εξουσίας*)
- «*Τα “μεγάλα” πράγματα κτίστηκαν πάνω σε αναρίθμητα μικρά, ποταπά πράγματα*» (Foucault, *Τρία κείμενα για τον Nietzsche*)

- κάθε ανθρώπινη μεταρρύθμιση εμπεριέχει μια σκοτεινή και επαίσχυντη πλευρά

Συνοδεύεται από ένα δυσβάσταχτο κόστος που κρύβεται επιμελώς πίσω από τα εκτυφλωτικά φώτα της λογικής

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ / ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Η οπτική του Michel Foucault

- Με βάση το ανωτέρω σκεπτικό θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε τη σύγχρονη εκπαιδευτική εξουσία

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ / ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Η πορεία της παιδαγωγικής μέσα στον χρόνο

Από τη ... βέργα στον διάλογο

Το σκοτεινό παρελθόν

- Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, στα περισσότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, επικρατούσε μια τρομακτική ατμόσφαιρα την οποία περιγράφει με τον πλέον παραστατικό τρόπο ο Νίκος Καζαντζάκης όταν -ως παιδί με τη συνοδεία του γονιού του- πέρασε για πρώτη φορά την πύλη του σχολείου:

«Ο δάσκαλος πρόβαλε στο κατώφλι· κρατούσε μια μακριά βίτσα και μου φάνηκε άγριος, με μεγάλα δόντια, και κάρφωσα τα μάτια μου στην κορυφή του κεφαλιού του να δω αν έχει κέρατα· μα δεν είδα, γιατί φορούσε καπέλο. “Ετούτος είναι ο γιος μου”, του είπε ο πατέρας μου [.....] “Το κρέας δικό σου, τα κόκκαλα δικά μου· μην τον λυπάσαι, δέρνε τον, κάμε τον άνθρωπο”. “Εγνοια σου, έχω εδώ το εργαλείο που κάνει τους ανθρώπους”, είπε ο δάσκαλος κι έδειξε τη βίτσα»

Το ευοίωνο παρόν

- Σήμερα πλέον οι καιροί άλλαξαν και το εκπαιδευτικό σύστημα απέκτησε έναν μεταρρυθμιστικό και προοδευτικό χαρακτήρα ο οποίος αποκήρυξε μετά βδελυγμίας τα λάθη του παρελθόντος

Δεν εστιάζει πια στον αυταρχισμό, την υποταγή και τη συμμόρφωση αλλά στην ελευθερία, την αυτονόμηση, την πληρότητα, την κριτική σκέψη και την αυτενέργεια των μαθητών

Το ευοίωνο παρόν

- ΕΡΩΤΗΜΑ

Είναι άραγε η παιδαγωγική αυτή εξέλιξη τόσο ειρηνική και αθώα όσο δείχνει;

- ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Foucault: «*Η ιστορία είναι πολύ ωραία για να είναι αληθινή*»
(βλ. *Η μικροφυσική της εξουσίας*)

Πίσω από κάθε ανθρωπιστικό επίτευγμα – όσο ελπιδοφόρο κι αν είναι- κρύβεται ένα απάνθρωπο πρόσωπο

Το ευοίωνο παρόν

- Τούτο σημαίνει ότι πίσω από την απέχθεια της σύγχρονης παιδαγωγικής για κάθε μορφή βιαιοπραγίας δεν βρίσκεται μόνο η αγάπη για το παιδί αλλά και η απογοήτευση για τη συγκεκριμένη πρακτική

εκτός από βάρβαρη είναι στις μέρες μας:

- α/ αναποτελεσματική («ο τρόμος δεν είναι το αποκορύφωμα της πειθαρχίας αλλά η αποτυχία της» / Foucault, *Εξουσία, γνώση και ηθική*)
 - β/ επικίνδυνη («ο τρόμος είναι πάντα αντιστρεπτός- στρέφεται μοιραία εναντίων αυτών που τον ασκούν» / Foucault, *Εξουσία, γνώση και ηθική*)
-
- Η σύγχρονη παιδαγωγική εξουσία συνειδητοποίησε πως «αν κυβερνούσε κανείς πάρα πολύ, δεν κυβερνούσε καθόλου – προκαλούσε αποτελέσματα αντίθετα από εκείνα που επιθυμούσε» (Foucault, *Εξουσία, γνώση και ηθική*)

Το ευοίωνο παρόν

- Για να υπερβεί το εμπόδιο αυτό της υπερβολής και της κατάχρησης, το παιδαγωγικό σύστημα οδηγήθηκε - είτε εκ πεποιθήσεως είτε εξ ανάγκης - να αντικαταστήσει την βλοσυρή και αμείλικτη φιγούρα του παλιού δασκάλου με νέα πρόσωπα

- Τους ήπιους και συγκαταβατικούς εκπαιδευτικούς που όλοι γνωρίζουμε σήμερα

- μέσα από αυτούς κατάφερε:

- αφενός να διασώσει το κύρος του
- και αφετέρου να διατηρήσει τον έλεγχο των μαθητών κατά έναν πρωτόγνωρο όσο και πανίσχυρο τρόπο ο οποίος:

α/ Είναι λιγότερο εμφανής και τραυματικός (σε σχέση με το παρελθόν) αλλά περισσότερο αποτελεσματικός και ανθεκτικός

β/ Απέσυρε την τιμωρία από τα φώτα της δημοσιότητας – δηλ. από την υπερβολική επίδειξη βίας – προκειμένου να την μετατρέψει σε έναν προσωπικό όσο και κοινότυπο πλέον εσωτερικό καταναγκασμό

Δεν αποβλέπει πια στην εκδίκηση της σάρκας αλλά στην αναμόρφωση της ψυχής

Σχολείο & Φυλακή

- Η μετάβαση από τον σωματικό στον ψυχικό καταναγκασμό αφορούσε καταρχάς τον νέο τρόπο αντιμετώπισης των παρανόμων

- Απεικονίζει τη μετάβαση από τα βασανιστήρια στον εγκλεισμό (δηλ. στη φυλάκιση)

- Δεν ήταν πλέον μόνο απαράδεκτα / επαίσχυντα αλλά και:

- **Αναποτελεσματικά** (καθόσον πολλές φορές ο βασανιζόμενος συγκέντρωνε τη συμπάθεια – ή ακόμα και τον θαυμασμό- του κοινού)
- **Αναχρονιστικά** (καθόσον έρχονταν ευθεία αντιπαράθεση με την οπτική του καπιταλισμού η οποία εκλάμβανε το σώμα ως ένα χρήσιμο – δηλ. παραγωγικό και επικερδές – εργαλείο και όχι ως υλικό για σπατάλη σε ανώφελες αιματοχυσίες)

- Η φυλακή δεν υπηρετεί μόνο την πολιτισμική πρόοδο αλλά και την ανάγκη της εξουσίας να επιβιώσει μέσα από καινούριες πρακτικές τιμωρίας

- Επιδεικνύουν έναν δημιουργικό- και όχι καταστροφικό- χαρακτήρα: αντί να διαμελίζουν κορμιά κατασκευάζουν «χρήσιμα άτομα» (Foucault, *Εξουσία, γνώση και ηθική*)

Σχολείο & Φυλακή

- Η συγκεκριμένη μορφή υπαρξιακής «κατασκευής» τελειοποιήθηκε στις φυλακές και στη συνέχεια εφαρμόστηκε σε διάφορους χώρους στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και τα σχολεία

- Ο θεσμός του σχολείου δεν σχεδιάστηκε μόνο για ν' απελευθερώνει – δηλ. να «αποφυλακίζει» το άνθρωπο από το κελί της αμάθειας – αλλά και για να τον εγκλωβίζει στα δεσμά των κυρίαρχων αξιών
- Τόσο τα σωφρονιστικά όσο και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα –παρά τις διαφορές τους- ασκούν από κοινού μια **εξουσία «ομαλοποίησης»** (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)
- Χρησιμοποιεί 3 τρόπους επιβολής: την «ιεραρχική επιτήρηση», την «κανονιστική κύρωση» και την «εξέταση»

Ιεραρχική επιτήρηση

- Αποτελεί το χωροταξικό αντίδοτο στην αδυναμία της προνεωτερικής εξουσίας να ελέγξει τους ανθρώπους

- Χρησιμοποιούσε την αρχιτεκτονική είτε για την επίδειξη της μεγαλοπρέπειας του ηγεμόνα [βλ. «πολυτέλεια των ανακτόρων»] είτε για την απόκτηση κάποιας προνομιακής θέσης έναντι των εχθρών [βλ «γεωμετρία των οχυρών»] (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)
- Την ίδια περίπου τακτική ακολούθησε και η διαρρύθμιση του παραδοσιακού σχολείου [δηλ. η διάταξη των θρανίων σε σειρές, η τοποθέτηση της έδρας πάνω σε ψηλό βάθρο και ο ενιαίος προσανατολισμός προς τον πίνακα] προκειμένου να εξυπηρετηθούν δύο βασικοί στόχοι:

- η δασκαλοκεντρική μέθοδος διδασκαλίας (δηλ. ο τονισμός της ηγεμονικής θέσης του εκπαιδευτικού) και η εποπτεία των μαθητών

Ιεραρχική επιτήρηση

- Όμως, με την πάροδο των χρόνων, το μοντέλο αυτό διευθέτησης του χώρου αποδείχθηκε ανίκανο να φέρει εις πέρας την αποστολή του

- Η σύγχρονη εξουσία αναγκάστηκε να αναζητήσει μια νέα αρχιτεκτονική η οποία θα ικανοποιούσε τις λειτουργικές ανάγκες των ανθρώπων και συνάμα θα τους καθιστούσε ορατούς ή αλλιώς στοχοποιήσιμους.

- Έτσι κατασκευάστηκαν μια σειρά από καινούριες εκπαιδευτικές δομές (όπως λ.χ. οι ευήλιες αμφιθεατρικές αίθουσες με τα μεγάλα παράθυρα, τους διαδρόμους και τις κλιμακωτές σειρές καθισμάτων) οι οποίες δεν διευκολύνουν μόνο τη διδασκαλία αλλά και την δυνατότητα των καθηγητών να παρακολουθούν τους μαθητές τους

Ιεραρχική επιτήρηση

- Σύμφωνα με τον Foucault η ιδανική απεικόνιση της καινούριας αυτής πραγματικότητας βρίσκεται στην «πανοπτική» φυλακή του Jeremy Bentham

- Αφορά το σχέδιο ενός σωφρονιστικού ιδρύματος το οποίο - παρότι τελικά δεν χτίστηκε ποτέ - απεικονίζει τον τέλειο τρόπο άσκησης της εξουσίας

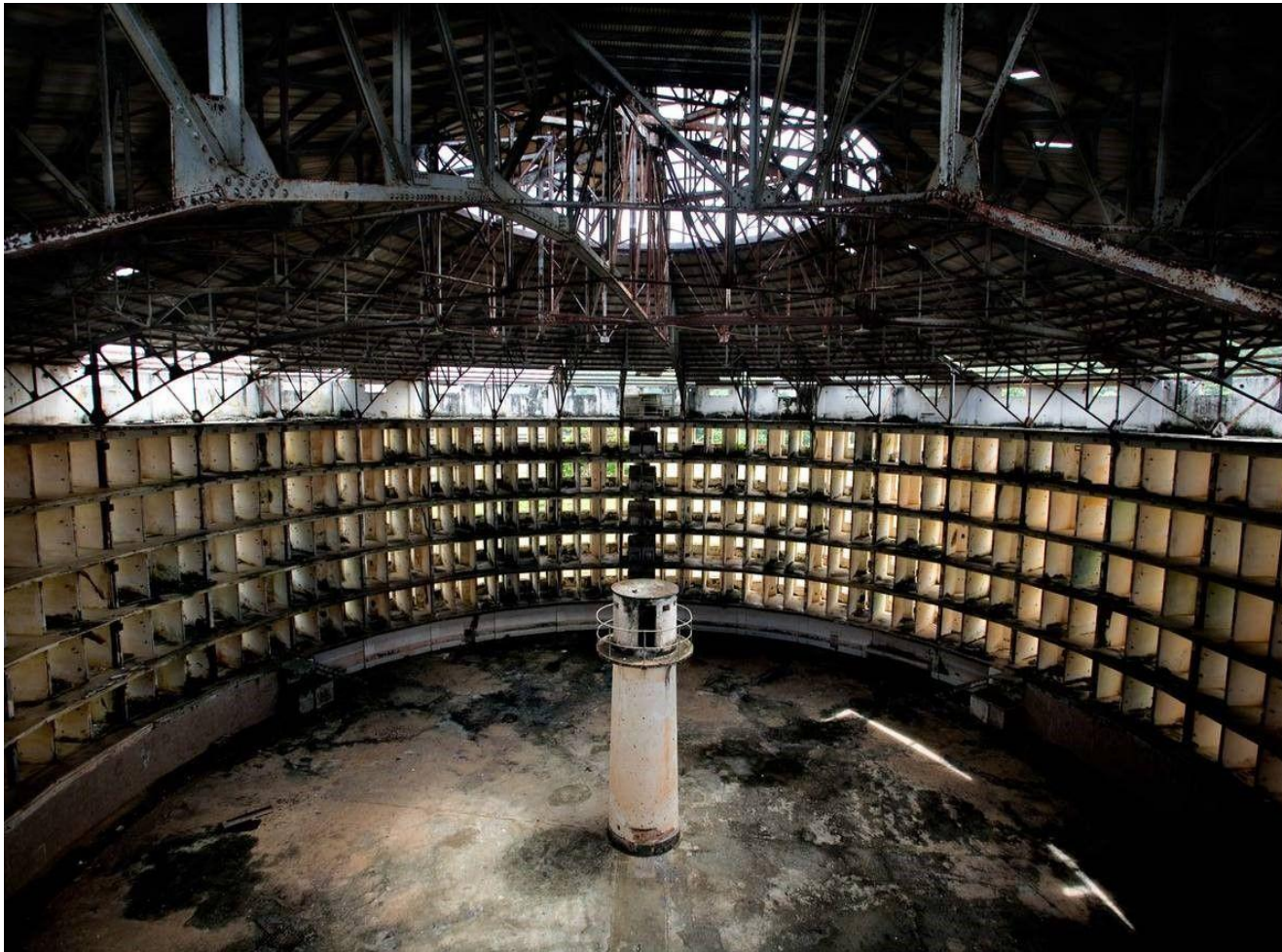

- δηλ. τη **μεγιστοποίηση του ελέγχου με το λιγότερο δυνατό προσωπικό**

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ / ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ιεραρχική επιτήρηση

Το «Πανοπτικό»

Ιεραρχική επιτήρηση ΤΟ «ΠΑΝΟΠΤΙΚΟ» / ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Το «Πανοπτικό» είναι ένα κτίσμα σε σχήμα δακτυλίου που λειτουργεί ως εξής:

- κάθε τρόφιμος διαμένει σε ξεχωριστό κελί το οποίο δεν επικοινωνεί με τα υπόλοιπα και φωτίζεται άπλετα από ένα εσωτερικό και ένα εξωτερικό παράθυρο. Το ανωτέρω σκηνικό συμπληρώνει ένας πύργος, που βρίσκεται στο κέντρο του κτιρίου, από τον οποίο οι φύλακες μπορούν να ελέγχουν τα πάντα χωρίς οι ίδιοι να γίνονται αντιληπτοί

Η ισχύς - αλλά και η ιδιαιτερότητα – του συγκεκριμένου ελέγχου δεν αφορά την παρακολούθηση αλλά την δυνατότητα παρακολούθησης

Στην πραγματικότητα ο ελεγκτής βλέπει - κάθε φορά - προς μία και μόνο κατεύθυνση καθόσον είναι ανθρωπίνως αδύνατο να επιβλέπει ταυτόχρονα παντού. Όμως οι κρατούμενοι δεν γνωρίζουν ούτε το «πότε» ούτε το «πού» στρέφεται το βλέμμα του

υποθέτουν ότι επιτηρούνται διαρκώς ...

Υποβάλλονται σε μια **«συνειδητή και μόνιμη, εις βάρος τους, κατάσταση ορατότητας, που εξασφαλίζει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας»** (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

Ιεραρχική επιτήρηση

Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ «ΠΑΝΟΠΤΙΣΜΟΥ» ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

- Ας φανταστούμε την κοινότυπη εικόνα μιας σχολικής αίθουσας όπου:
 - Τα θρανία είναι τοποθετημένα σε ημικύκλιο στο κέντρο μιας ευάερης και φωτεινής αίθουσας
 - Οι μαθητές εργάζονται ατομικά, λύνοντας μια επαναληπτική άσκηση που δεν επιτρέπει αλληλοβοήθεια ή συνεργασία
 - Ο δάσκαλος περιφέρεται διαρκώς, επιτηρώντας την κατάσταση και δίνοντας τις αναγκαίες διευκρινήσεις

Με βάση τη σύγχρονη παιδαγωγική, ο συγκεκριμένος τρόπος τακτοποίησης του χώρου «ευνοεί τη διαμαθητική και τη δασκαλομαθητική επικοινωνία, και γι αυτό προσφέρεται για διαλεκτικής μορφής διδασκαλίες» (Ματσαγγούρας, *Η σχολική τάξη*)

Όμως, εκτός από επικοινωνιακές ευκαιρίες, προσφέρει ταυτόχρονα και τη δυνατότητα μιας πρωτόγνωρης εποπτείας

Θυμίζει έντονα το Πανοπτικό ...

Ιεραρχική επιτήρηση

Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ «ΠΑΝΟΠΤΙΣΜΟΥ» ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

- Υπό κανονικές συνθήκες, ο εκπαιδευτικός του τμήματος δεν θα μπορούσε ποτέ να εποπτεύσει την ίδια στιγμή όλους τους μαθητές

- Ωστόσο, αυτός τα καταφέρνει, χωρίς μάλιστα να καταβάλει ιδιαίτερο κόπο: μπορεί λ.χ. να επικεντρώνει το βλέμμα του σε κάποιον μαθητή, στη συνέχεια να αναπολεί το καλοκαίρι που πέρασε και τέλος να επανέρχεται στην πεζή πραγματικότητα

- Οτιδήποτε κι αν κάνει, μοιάζει να είναι αποτελεσματικό

- (διότι) είναι φορέας μιας εξουσίας της οποίας η άσκηση είναι «περιττή»· δηλ. «μιας εξουσίας ανεξάρτητης από εκείνον που την ασκεί» (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

- δεν βασίζεται τόσο σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο όσο σε μια «προσχεδιασμένη κατανομή των σωμάτων, των φώτων, των βλεμμάτων· σε ένα σύνολο από εσωτερικούς μηχανισμούς που παράγουν οι ίδιοι τη σχέση όπου παγιδεύονται τα άτομα» (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

Ιεραρχική επιτήρηση

Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ «ΠΑΝΟΠΤΙΣΜΟΥ» ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

- Οι μαθητές, στο πλαίσιο της υφιστάμενης διάταξης του χώρου, νιώθουν εγκλωβισμένοι σε μια κατάσταση ύψιστης ορατότητας. Δηλ. αισθάνονται ότι, ανά πάσα ώρα και στιγμή, το βλέμμα του δασκάλου μπορεί να καρφωθεί πάνω τους
- Όντες λοιπόν ανίκανοι να αντιδράσουν – καθόσον αδυνατούν να προβλέψουν τον χρόνο και το αντικείμενο της παρακολούθησης – αρχίζουν σταδιακά να επωμίζονται και να εσωτερικεύουν τον καταναγκασμό
- δηλ να γίνονται η «βάση» της ίδιας τους της καθυπόταξης
- Παίζουν ταυτόχρονα δυο ρόλους: τόσο του ελεγχόμενου όσο και του ελεγκτή του εαυτού τους
- Υφίστανται τον έλεγχο μιας εξουσίας η οποία είναι εξαιρετικά δημοφιλής στον χώρο της εκπαίδευσης
- Συμβαδίζει με τα προστάγματα των καιρών δρα κατά έναν προληπτικό – και όχι κατασταλτικό ή τιμωρητικό- τρόπο: «ενεργεί πριν ακόμα διαπραχθούν» τα λάθη και οι αταξίες των μαθητών (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

Κανονιστική κύρωση

- Για να τεθεί σε λειτουργία η *Ιεραρχική Επιτήρηση* χρειάζεται ένα πρότυπο κανόνων και αρχών με βάση το οποίο θα προσδιορίζεται –και συνάμα θα δικαιολογείται – ο ελεγκτικός ρόλος του δασκάλου

- Ποινικοποιεί ακόμα και τις πλέον ασήμαντες παρατυπίες οι οποίες επισύρουν την «Κανονιστική κύρωση»

- συνδέεται με ένα είδος ποινής που επιβάλλεται σε όλους όσους υπερβαίνουν –έστω και κατ' ελάχιστο - τα όρια του «κανονικού»

- Ζούμε σε μια εποχή όπου το ζητούμενο της κανονικότητας κατακλύζει την κοινωνία μας

- Ακούμε διαρκώς για εθνικά και παγκόσμια στάνταρ αναφορικά με την υγεία, την παιδεία, το εμπόριο, την βιομηχανική παραγωγή κ.ο.κ.

- Ο ατέλειωτος αυτός κατάλογος από γενικεύσεις και ομαδοποιήσεις αποτελεί τον δούρειο ίππο της σύγχρονης εξουσίας ο οποίος της επιτρέπει να εισβάλει παντού

- Την μεταμορφώνει σε ένα ιδιαίτερα διεισδυτικό μέσο καταναγκασμού από το οποίο – σε αντίθεση με το παρελθόν – δεν μπορεί πλέον να ξεφύγει κανείς

Κανονιστική κύρωση

- **Παλιότερα** δεν υπήρχε «κανονικό» αλλά πράξεις που είτε απαγορεύονταν είτε επιτρέπονταν. Οι πρώτες συνοδεύονταν από φρικτές τιμωρίες ενώ για τις δεύτερες δεν συνέτρεχε σοβαρός λόγος ανησυχίας ή παρέμβασης

- Έτσι όμως η προνεωτερική εξουσία επικεντρωνόταν σε μια μικρή κατηγορία ατόμων και άφηνε –σχεδόν– ανεξέλεγκτο τον υπόλοιπο λαό

- Αυτό ακριβώς το ελεγκτικό κενό επιχείρησε να καλύψει η *Κανονιστική κύρωση* στοχοποιώντας – δηλ. εκλαμβάνοντας ως «αφύσικες»– ένα πλήθος συμπεριφορών οι οποίες ωστόσο δεν συνδέονταν με κάποια κατάφορη παραβίαση του νόμου και μέχρι πρότινος περνούσαν απαρατήρητες

- Πρόκειται για συμπεριφορές που κινούνται πέρα από τα όρια του κοινωνικά αποδεκτού και συνδέονται με: «τον **χρόνο** (καθυστερήσεις, απουσίες, διακοπές της εργασίας), τη **δραστηριότητα** (απροσεξία, αμέλεια, έλλειψη ζήλου), τη **συμπεριφορά** (αγένεια, ανυπακοή), τον **λόγο** (φλυαρία, αυθάδεια), το **σώμα** (“επιλήψιμη” στάση, χειρονομίες, ακαθαρσία), τη **σεξουαλικότητα** (απρέπεια, άσεμνη στάση)». (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

Κανονιστική κύρωση

- Με τον τρόπο αυτόν η σύγχρονη εξουσία μπόρεσε– με τη βοήθεια της κανονικοποίησης – να μας εγκλωβίσει σε ένα περιβάλλον εντός του οποίου ελέγχεται το οτιδήποτε: ο τρόπος που τρώμε, το χέρι που κρατάμε το μολύβι, οι λέξεις που χρησιμοποιούμε, οι γκριμάτσες που κάνουμε, τα ρούχα που φοράμε, οι φίλοι που επιλέγουμε, η μουσική που ακούμε κ.ο.κ.

- Τα παιδιά στο σχολείο δεν κρίνονται μόνο από τις ικανότητες αλλά και από τις λεπτομέρειες της συμπεριφοράς τους

- Μπορεί κανείς να είναι άριστος μαθητής και ταυτόχρονα να χαρακτηρίζεται ως φλύαρος, αγενής, ατημέλητος, αιθεροβάμον ή γραφικός
- **Όμως**, ακόμα και αυτοί που τηρούν κατά γράμμα τον κανόνα -δηλ. διακρίνονται τόσο για τις επιδόσεις όσο και για τη συμπεριφορά τους- δεν θα μπορέσουν ποτέ να ξεφύγουν από αυτόν, καθόσον, πάντα θα υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης. Καθόσον δηλ – όπως συνήθως λέμε σε κάποιον μαθητή παρακινώντας τον να προσπαθήσει περισσότερο:

ο εχθρός του καλού είναι πάντα το καλύτερο ...

Εξέταση

- Ο κοινός άνθρωπος την αντιλαμβάνεται ως μια αγχωτική και συχνά επώδυνη δοκιμασία η οποία ξυπνά μνήμες από εκπαιδευτικά ιδρύματα, σχολές οδήγησης, νοσοκομεία κ.α.
- Σύμφωνα με τον Foucault πρόκειται για μια ιδιαίτερα αποτελεσματική τεχνική η οποία συνδυάζει τις δύο προηγούμενες - δηλ. διαφοροποιεί και συνάμα τιμωρεί τα άτομα.

Για να τα καταφέρει διαθέτει έναν ολόκληρο μηχανισμό ο οποίος λειτουργεί
ως εξής:

Εξέταση

1. Καταρχάς η εξέταση **αναστρέφει την οικονομία της ορατότητας στην άσκηση της εξουσίας**

- Για να κατανοήσουμε την αναστροφή αυτή θα πρέπει πρώτα να θυμηθούμε ότι η εξουσία αποτελούσε διαχρονικά μια ιδιαίτερα θορυβώδη και εκδηλωτική αρχή που αντλούσε δύναμη από την ίδια της την επίδειξη: από τις μεγαλοπρεπείς γιορτές, τα εμβατήρια, τις παρελάσεις, τις δημόσιες εκτελέσεις κ.α.
- Αντίθετα ο λαός έμοιαζε με ένα βουβό και ανώνυμο πλήθος το οποίο παρέμενε συνήθως στη σκιά. Όμως με την **εξέταση αλλάζει πλέον ριζικά το σκηνικό αυτό της ορατότητας** και οι εξουσιαστές επιλέγουν την αφάνεια ενώ οι εξουσιαζόμενοι σύρονται στο φώς

- Εξαναγκάζονται να βγουν από το σκοτάδι και να βρεθούν στο επίκεντρο της προσοχής
- («πρώτα ο μαθητής»: ένδειξη ενδιαφέροντος ή επιθυμία στοχοποίησης;)

Εξέταση

- 2. Έχοντας πλέον φανερώσει το αντικείμενό της – δηλ. κατ' ουσία το θύμα της – η εξέταση στη συνέχεια το εγκλωβίζει ή αλλιώς το εισάγει σε ένα «**πεδίο καταγραφής**» (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

- Για τον σκοπό αυτόν δημιουργεί ένα αχανές **δίκτυο** από έγγραφα και ντοκουμέντα τα οποία συγκεντρώνουν, ομογενοποιούν και ταξινομούν τα ατομικά στοιχεία των εξεταζόμενων· δηλ. επιτρέπουν «*την κατάταξη, τον σχηματισμό κατηγοριών, τον υπολογισμό μέσων όρων, τον καθορισμό κανόνων*» (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

- Το δίκτυο αυτό στην εκπαίδευση χρησιμοποιεί διάφορες πηγές [όπως λ.χ. το Πληροφοριακό Σύστημα Σχολικών Μονάδων (my school), το βαθμολόγιο, το ποινολόγιο και το απουσιολόγιο] προκειμένου να αποκτήσει μια **σαφή εικόνα** για το επίπεδο, τις ικανότητες και την πρόοδο των μαθητών

- Γίνεται όλο και σαφέστερη για όσους ανήλικους παραβιάζουν τον κανόνα· δηλ. για όλους εκείνους των οποίων οι διογκωμένοι φάκελοι διατηρούνται και εξετάζονται εξονυχιστικά από στρατιές ειδικών επιστημόνων όπως λ.χ. σχολικών συμβούλων, κοινωνικών λειτουργών, παιδοψυχολόγων κ.ο.κ.

Εξέταση

- **3.** Τέλος, με τη βοήθεια της καταγραφής, η εξουσία δύναται πλέον να μετατρέψει το κάθε άτομο σε «περίπτωση»· δηλ. να το μετουσιώσει σε κάτι που μπορεί κανείς **«να το περιγράψει, να το ζυγίσει, να το μετρήσει, να το συγκρίνει με άλλα άτομα»** (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

- Μεταβάλλει τον καθημερινό άνθρωπο σε ένα διαχειρίσιμο υλικό που αποτελεί **«αντικείμενο γνώσης και συνάμα λαβή για την εξουσία»** (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

- Για να συμβεί αυτό έπρεπε πρώτα ν' ανατραπούν οι παλιοί κανόνες της βιογραφικής αφήγησης και να μετατραπούν οι πρωταγωνιστές σε κομπάρσους και αντίστροφα

- Μέχρι πρότινος το ενδιαφέρον για την ιστορία κάποιου ατόμου ήταν ένα εξαιρετικό προνόμιο που απολάμβαναν μόνο εξέχουσες προσωπικότητες (βασιλιάδες, στρατηγοί, ήρωες, αρχιερείς κ.ο.κ.)
- Αντίθετα, η ζωή και τα βάσανα του καθημερινού ανθρώπου ήταν ανάξια περιγραφής

Εξέταση

Όμως, με την «Εξέταση» άλλαξε πλέον ριζικά ο ανωτέρω τρόπος ιστοριογραφίας

Το άτομο δεν αποτελεί πια «**μνημείο για μελλοντική μνήμη**» αλλά «**ντοκουμέντο για ενδεχόμενη χρησιμοποίηση**» (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

Η καταγραφή του βίου του δεν αποσκοπεί πλέον στην «**ηρωοποίηση**» αλλά στην «**αντικειμενοποίηση και καθυπόταξη**» (Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*)

Όσο μεγαλύτερη θεωρείται η παρέκκλιση ενός ατόμου τόσο πιο ενδιαφέρουσα γίνεται η περίπτωση του για την εξουσία

Όσο πιο «αντικανονική» θεωρείται η συμπεριφορά ενός μαθητή τόσο πιο αναλυτική και εκτεταμένη γίνεται η περιγραφή του· δηλ. ο «εγκλεισμός» του μέσα σε μια στοίβα από εκθέσεις, αναφορές και μελέτες περίπτωσης...

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

- Μήπως άραγε η διάταξη των θρανίων σε ημικύκλια δεν προάγει μόνο τη συνεργασία αλλά και την καλύτερη επιτήρηση των μαθητών· δηλ. θυμίζει τη φυλακή του *Πανοπτικού* όπου ένας αόρατος φύλακας διασφάλιζε τον έλεγχο όλων των κρατουμένων;
- Μήπως λοιπόν το μεγαλύτερο ταλέντο του δασκάλου είναι να επιβάλλεται χωρίς να γίνεται αντιληπτός;
- Μήπως οι μαθητές με τη σειρά τους βρίσκονται σε χειρότερη μοίρα από τους κατάδικους καθόσον – σε αντίθεση με τους τελευταίους – εξαναγκάζονται χωρίς να έχουν διαπράξει κάτι ιδιαίτερα κακό;
- Μήπως άραγε η εμμονή μας στην «κανονικότητα» - δηλ. σ' έναν κώδικα που επιπλήττει συμπεριφορές ελάσσονος σημασίας όπως η απροσεξία, η αμέλεια, η καθυστέρηση, η εξεζητημένη ενδυμασία κ.ο.κ.. – εξυφαίνει μυστικά έναν τεράστιο ιστό ελέγχου· δηλ. μια απέραντη φυλακή από τη οποία δεν μπορεί να διαφύγει κανείς.
- Μήπως η πολυδιαφημισμένη μετάβαση από την δασκαλοκεντρική στη μαθητοκεντρική διδασκαλία επιχειρεί – πίσω από το πέπλο της προοδευτικότητας – να ανασύρει τους μαθητές από την αφάνεια για να τους κάνει εντοπίσιμους και ορατούς· δηλ. να τους μετατρέψει σε έναν εύκολο στόχο για την εξουσία του δασκάλου;

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ / ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Κι αν ισχύουν όλα τα παραπάνω,
μήπως θα πρέπει εντέλει ν' απαρνηθούμε την αισιοδοξία μας και
να αποδεχθούμε πως:

**Εκεί όπου ανοίγει ένα σχολείο δεν
κλείνει αλλά αντίθετα κρύβεται μια
φυλακή;**